

54. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. 55. Галаган М. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.). – К., 2005. 56. ЦДАВОВУ, ф.2250, оп.1, спр.1, арк.18. 57. Куц В.М. Дух чи матерія ? // Табор. – 1923. – Ч.1; Снігарів В. Дисципліна, значіння та засади її // Табор. – 1924. – Ч.1. 58. Голубко В. Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри // Ефективність державного управління: Зб. наук. праць (Львівський регіональний інститут держ. управління Української акад. держ. управління при Президентові України). – 2002. – №1–2. 59. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920 – 1939. 60. Potocki R. *Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939)* // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. – Warszawa, 1996.

УДК 355.231.4 (477) “18/19”

О.В. Чорний

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

© Чорний О.В., 2006

Досліджено історію діяльності військово-морських навчальних закладів на Півдні України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., показано процес формування нової системи морської освіти в умовах модернізації флоту.

In research explains the history of activity of navy educational establishments in the South of Ukraine in the second part of the XIX century and at the beginning of the XX century, the author studies and analyses the process of forming new system of navy education under circumstances of modernizing of navy force.

Південь України – Херсонщина і Таврійський край, – починаючи з останньої чверті ХVІІІ століття були основними центрами, де здійснювалася підготовка морських спеціалістів для Чорноморського флоту. Закладом, що дав поштовх до створення цілої системи морських училищ в Україні, був Херсонський морський кадетський корпус, що діяв в останній чверті ХVІІІ століття. Протягом першої половини ХІХ ст. на Півдні України було відкрито декілька навчальних закладів морського профілю, що здійснювали підготовку не лише офіцерів і матросів, а й інженерів корабельної справи та персоналу для берегової служби.

У 50-х роках ХІХ ст. в системі морської освіти України стає відчутною криза, подолання якої було можливим лише завдяки реформуванню. Але на перешкоді оновленню морських училищ стає Кримська війна, а згодом і Паризький трактат 1856 року, які поставили питання про те, бути чи не бути морським навчальним закладам в Україні.

В історичній літературі питання, пов'язані з розвитком військово-морської освіти в Україні, майже не розроблені. Якщо брати до уваги російську історіографію дореволюційного періоду, то ця проблема розглядалася лише в такій роботі: “Загальна історія російського флоту”. Інформація, що стосувалася морських навчальних закладів України, мала уривчастий характер. Історики російського флоту позаминулого століття – Д. Афанасьєв, С. Огородніков, О. Асланбегов та інші, висвітлюючи питання, що стосувалися підготовки особового складу флоту, намагалися довести, що головна роль в підготовці моряків для Чорноморського флоту належала морським навчальним закладам Петербурга та Кронштадта. В такий спосіб дослідники намагалися довести, що велич Чорноморського флоту була досягнута завдяки спеціалістам з Росії. Така сама тенденція прослідковується і в дослідженнях радянського часу, подібну точку зору в своїй роботі „Русская армия и флот в ХІХ веке” відстоює військовий історик Л.Г. Безкровний. Реальний же стан речей показує, що Чорноморський флот комплектувався офіцерами і матросами не із Петербурга чи Кронштадта, а випускниками військово-морських училищ Півдня України, що діяли в Миколаєві та Севастополі. Зважаючи на це, ця проблема вимагає детального вивчення і висвітлення в історичній літературі.

На 1850 рік в Україні підготовку морських офіцерів та матросів здійснювали Чорноморська штурманська рота, що була утворена на основі Штурманського училища в Миколаєві у 1826 р., Флотське училище малолітніх юнг, відкрите у 1807 р., 2-й навчальний морський екіпаж, утворений на основі флотських команд та Артилерійського училища, що вело свою історію із 1786 р., а також Севастопольське флотське училище, відкрите у 1826 році. Окрім навчальних закладів, підготовку матросів здійснювали портові школи, а також рекрути, призвані служити на флот, отримували необхідні знання, виходячи на кораблях у море. Підготовка обслуговуючого персоналу (музикантів, гімнастів, писарів, чоботарів тощо) була організована при портах із новобранців, безпритульних дітей або дітей-сиріт, чії батьки відбували військову повинність на флоті і там загинули. В цей час центрами підготовки корабельних майстрів в Україні були адміралтейські поселення, а швей для майстерень із пошиву парусів готувало Миколаївське училище для дочок нижчих чинів Чорноморського флоту [7, с. 610 – 611, 368 – 369].

В середині XIX ст. спеціалістів, крім вищого офіцерського командного складу, для Чорноморського флоту готували навчальні заклади морського відомства, що діяли на Півдні України. Підготовка офіцерів вищого командного складу для флоту на Чорному морі в 1830 – 1850 рр. за розпорядженням Міністерства морських сил здійснювалася при Морському корпусі в Петербурзі з вихідців із України [8, с. 102 – 103]. Ситуація з підготовкою вищого командного складу змінилася в 1850 р., саме в цей час всі юнкери Чорноморського флоту, що раніше відправлялися на навчання в Петербург, були приписані до 2-го навчального морського екіпажу в Миколаєві для вивчення фронтової служби [9, с. 261]. Викладачі екіпажу повинні були займатися з юнкерами щодня, але через те, що слухачі проживали на приватних квартирах, їх було важко збирати в навчальному закладі для читання лекцій. Шукаючи вихід з цієї ситуації, Головнокомандувач Чорноморським флотом, адмірал М.П. Лазарев вніс пропозицію на розгляд Морського міністерства про необхідність відкриття на Півдні України школи для юнкерів флоту на Чорному морі, разом з цим адмірал розробив проект майбутнього навчального закладу. За рішенням Міністерства морських сил в жовтні 1851 р. було відкрито школу для юнкерів у Миколаєві у вигляді експерименту [9, с. 262]. Завідувачем школи було призначено капітана 1-го рангу Якова Матвійовича Юхаріна.

16 квітня 1852 р., за проханням адміралів М.П. Лазарева та В.О. Корнілова, імператором було підписано розпорядження про утворення школи флотських юнкерів у Миколаєві [2, с. 271]. Відповідно до Положення право на навчання в цьому закладі мали особи дворянського походження, а сама школа за своїм статусом прирівнювалася до Петербурзького Морського корпусу і повинна була працювати за його ж програмою. Але відкриття Вищого військово-морського навчального закладу на Півдні України не вирішувало всіх проблем, що стояли перед флотом на Чорному морі, особливо перед морськими навчальними закладами.

Перед головнокомандувачем штабу Чорноморського флоту та Міністерством морських сил на початку 50-х років XIX ст. постало важливе завдання – якнайшвидше модернізувати флот відповідно до вимог часу, тобто здійснити перехід від парусного до парового флоту. Разом з цим стояло завдання перебудувати систему навчальних закладів морського профілю, переорієнтувати морські училища та школи на підготовку спеціалістів для парового флоту.

Розвинені капіталістичні країни світу ще в 30-х роках XIX ст. розпочали масове впровадження парових військових суден, в Росії ж цей процес торкнувся лише комерційного флоту. Військові кораблі Російської імперії залишалися в своїй основній масі парусними, хоча головнокомандувач Чорноморського флоту, адмірал М.П. Лазарев ще в 30-х роках обґрунтовано довів необхідність переоснащення флоту відповідно до нових досягнень науки і техніки. Але держава не поспішала проводити перебудову військово-морських сил, чиновники з Морського міністерства мотивували це великою затратною коштів, часу, необхідністю реформування морської освіти тощо, головна ж причина криється в консерватизмі, що панував в Російській імперії. Світлі думки і розумні рішення вперто відкидалися, спираючись на поради адміралітету і вищого командного складу Балтійського флоту. Цю тезу підтверджує такий факт: на момент початку Кримської війни до складу Балтійського і Чорноморського флотів вже входили парові судна різних типів, але на Балтиці їх було менше, ніж на Чорному морі. Так, із 217 бойових одиниць

Балтійського військово-морського флоту було лише 9 парових фрегатів і 12 малих пароплавів (9,7 %), в цей же час на Чорному морі із 180 кораблів – 7 парових фрегатів і 24 малих пароплавів (17,1 %) [1, с. 147]. В ході війни перші бойові кампанії на морі показали всі переваги парового флоту над парусним. Уже в 1854 р. Сенат прийняв рішення про термінову побудову 100 військових парових суден [20, с. 297 – 300], але цей крок уже не міг врятувати Росію від поразки у війні.

У цей самий час зазнав змін Вищий морський навчальний заклад на Півдні України. У вересні 1855 р. Школа флотських юнкерів у Миколаєві була реорганізована в Чорноморську гардемаринську роту [19, с. CLXXIV], але це не змінило самого навчального закладу. Подібний крок можна розцінити як подяку імператора за героїзм, проявлений юнкерами школи під час оборони Севастополя. Гардемаринська рота, як і раніше, була розрахована на навчання дітей дворянського походження.

За умовами Паризького трактату 1856 року Російській імперії дозволялося мати на Чорному морі тепер уже не флот, а невелику флотилію із 7 дев'ятигарматних гвинтових корветів і 7 озброєних пароплавів, які повинні були нести охорону чорноморського узбережжя по лінії морського кордону. Зразу ж після підписання мирного договору в березні 1856 р. було реорганізовано 2-й навчальний морський екіпаж [13, с. 149], який переорієнтувався на підготовку не лише офіцерів і матросів, а став випускати ще й спеціалістів для портових майстерень. Разом з цим, з огляду на значне скорочення Чорноморського флоту до складу 2-го навчального екіпажу було приєднано Миколаївське флотське училище.

У другій половині 50-х років XIX ст. на державному рівні декілька разів підіймалося питання про побудову суден для ще однієї флотилії на Чорному морі, які б несли прикордонну службу, а в разі необхідності могли виконувати розвідувальні завдання, але справа далі проектів на паперах не зрушилась з місця.

Скорочення кількості кораблів, відповідно до обмежувальних статей договору, вимагало скорочення кількості спеціалістів, яких готували морські училища на Півдні України. У липні 1861 р. була закрита Чорноморська рота флотських кадетів, утворена на базі Чорноморської гардемаринської роти [18, с. LIV], а 25 червня 1862 року імператор Олександр II видав розпорядження про закриття Чорноморської штурманської роти та 2-го навчального морського екіпажу [3, с. 543]. В цей же час для капітанів діючих кораблів Чорноморської флотилії було видано розпорядження готувати артилеристів на суднах із унтер-офіцерів та матросів, що несуть на них службу [10, с. 19 – 21]. До створення на Півдні України ескадри броненосців підготовка в артилерійській навчальній команді зводилася до вивчення особовим складом основ розвідувальної науки та ведення бою окремим військовим кораблем в умовах нерівної сутички.

Відсутність флоту на Чорному морі робила незахищеними південні кордони; це стало відчутно у 1863 р., коли в умовах загострення відносин між Росією і західними країнами виникла реальна загроза вторгнення зарубіжних флотилій. Терміново постало питання про будівництво на Чорному морі броненосних батарей, які б захищали Керченську протоку і Дніпровсько-Бузький лиман. В обхід обмежувальних статей Паризького мирного договору чиновниками Морського міністерства було прийнято рішення будувати на Чорному морі кораблі такого типу, які б не порушували умов мирного договору. Відповідно суднами могли бути монітори або броненосці берегової охорони. Втілення цього рішення в життя затягувалося через побоювання ускладнення ситуації в акваторії Чорного моря.

Практичне втілення вищезазначеного рішення розпочалося лише в 1870 р., після того, як Австро-Угорщина і Туреччина в 1869 р. спустили на воду декілька броненосців, що суперечило умовам Паризького трактату. 12 жовтня 1870 р. імператор підписав указ про побудову на Півдні України 10 броненосців для Чорноморського флоту за проектом корабельного інженера А.О. Попова [5, с. 142 – 143]. Перший із броненосців було закладено в Петербурзі через слабкий розвиток в Україні кораблебудівної промисловості. З розширенням мережі корабельної верфі нового типу на Півдні України всі інші броненосці для Чорноморського флоту, що стали на воду в 70 – 80-х роках XIX ст., були споруджені в Україні. Для будівництва нового флоту були задіяні заводи Новоросійського товариства у Юзівці, Нікополь-Маріупольського металургійного това-

риства, корабельні верфі Російського товариства пароплавства і торгівлі, а також відновлені майстерні і верфі Миколаївського адміралтейства [5, с. 143 – 146].

У 1871 р. західні держави прийняли Лондонську конвенцію, за якою було скасовано обмежувальні статті Паризького мирного договору, тим самим правлячі кола Європи погодилися, що Російська імперія розпочала відновлення флоту на Чорному морі.

Створення броненосного флоту вимагало нового підходу в організації підготовки морських спеціалістів, а саме: ситуація вимагала відкриття навчальних закладів, які б готували не тільки офіцерів і матросів, а й фахівців для адміралтейських майстерень, корабельної верфі і заводів. Питання підготовки останніх в умовах побудови флоту вимагало негайного вирішення. Враховуючи це, в липні 1862 р. імператор підписав указ про відкриття в Миколаєві Портової ремісничої школи [3, с. 544]. Згідно з положенням, навчальний заклад здійснював підготовку кваліфікованих столярів, слюсарів, механіків, токарів, ковалів та обслуговуючого технічного персоналу для суден [16, с. 43]. Школа складалася із підготовчого та двох спеціальних відділень. У кожному з них було по два класи, термін загального навчання становив чотири роки. Портова реміснична школа приймала на навчання дітей, котрі вміли читати і писати. Всього в навчальному закладі отримували освіту 200 осіб [6, с. 59]. Така сама школа з 1865 р. діяла в Севастополі. Випускники портових шкіл Миколаєва та Севастополя направлялися працювати на судна, корабельні верфі та заводи на Півдні України. В 1886 р. в зв'язку із вдосконаленням техніки суднобудування ці школи були перетворені на чотирикласні ремісничі училища.

Із спуском на воду перших броненосців на Чорному морі з'явилася потреба відновити підготовку морських офіцерів і матросів на Півдні України. В 1871 р. у Миколаєві було відкрито Морські юнкерські класи. Цей навчальний заклад працював за програмою Петербурзького морського училища (колишній Морський кадетський корпус), термін навчання в ньому становив три роки. Відповідно до штату в юнкерських класах могли отримувати освіту 60 чоловік [15, с. 12 – 13], при вступі до закладу переваги мали юнаки дворянського походження. Миколаївські юнкерські класи здійснювали підготовку морських офіцерів. В цей же час Миколаївська артилерійська навчальна команда отримала спеціальне судно – так званий навчально-артилерійський корвет [1, с. 158], на якому проводилася теоретична і практична підготовка морських офіцерів-артилеристів, унтер-офіцерів і командорів, також цей корабель був центром перепідготовки або вдосконалення знань вищезазначених фахівців.

В другій половині XIX ст. змінилися принципи комплектування молодшого складу флоту. Враховуючи те, що було механізовано усі елементи в конструкції суден та введено на кораблях нову артилерійську техніку, підготовка матросів вимагала серйозних технічних знань. З часом принцип відбору рекрутів для служби на флоті з приморських губерній, що діяв у першій половині XIX ст., став втрачати своє значення. У 80–90 роках XIX ст. комплектування флоту новобранцями забезпечувалося з тих регіонів, де була добре розвинена заводська промисловість. При цьому для служби на флот відбиралися юнаки, що вже мали досвід роботи машиністами, слюсарями, кочегарами тощо. Це значно покращало забезпечення суден Чорноморського флоту спеціалістами молодшого особового складу, що мали непогані технічні знання, але цей підхід не міг повністю вирішувати проблему комплектації флоту кваліфікованими матросами.

З метою підготовки фахівців молодшого особового складу флоту в 1875 р. у Миколаєві було відкрито три спеціальні школи – машиністів і кочегарів, стернових та сигнальників, а також корабельних завгоспів [17, с. 7]. Набір слухачів до шкіл був необмежений, термін навчання становив 3 – 4 місяці, заняття проходили взимку щодня, крім неділі. Після закінчення навчання всі слухачі складали іспит і отримували унтер-офіцерське звання. 11 листопада 1898 р. на основі Миколаївських спеціальних шкіл, було сформовано машинну школу Чорноморського флоту [14, с. 2 – 16], що повинна була готувати фахівців широкого профілю для машинних команд військових кораблів. Навчальний заклад було розділено на два відділення, що охоплювали шість класів: клас машинних квартирмейстерів самостійного керування судном, розрахований на 80 осіб; клас машиністів, в якому навчалося 240 учнів; класи машинних квартирмейстерів (30 чол.), господарів трюмних відділень (25 чол.) та кочегарних квартирмейстерів (65 чол.); а також клас кочегарів,

укомплектований 380 слухачами [21, с. 10 – 13]. Термін навчання в класах становив один рік, а учні, що отримували знання за спеціальністю машинного квартирмейстера самостійного керування судном, проходили курс наук протягом двох років. Після закінчення школи випускники отримували звання відповідно до свого фаху і скеровувалися на судна Чорноморського флоту.

У 1881 р. за розпорядженням імператора на базі шхуни „Гінець” і трьох міноносців Чорноморського флоту було сформовано навчальний мінний загін, що мав готувати унтер-офіцерів та офіцерів-мінерів для флоту на Чорному морі [11, с. 6]. Кількість слухачів, що повинні були проходити курс наук в навчальному загоні, положенням не визначалася. Вона встановлювалася відповідно до заявок, що надходили від командувачів суден Чорноморського флоту. Мінний загін в Миколаєві проіснував два роки у вигляді експерименту, а потім діяв як підготовчі курси. У 1887 р. на базі курсів була сформована тимчасова мінна школа, яка складалася із трьох відділень – мінерів, мінних машиністів та підготовчого класу. Всього в школі навчалася близько 250 осіб. За положенням термін навчання було визначено в сім місяців [12, с. 27 – 40]. Після закінчення школи випускники проходили службу на кораблях флоту.

У 1901 р. тимчасова мінна школа була закрыта, а замість неї сформовано навчальний загін Чорноморського флоту, покликаний готувати командорів, гальванерів, мінерів та мінних машиністів [4, с. 12 – 13]. Відповідно до імператорського розпорядження навчальний загін складався із артилерійської та мінної шкіл, що відкрилися в Севастополі, та машинної школи, що вже діяла в Миколаєві. Артилерійська школа готувала 220 осіб у класі командорів та 40 чол. – у класі гальванерів, які виходили на флот спеціалістами артилерійської справи. Мінна школа здійснювала підготовку 140 вихованців у класі мінерів та 80 – у класі мінних машиністів [22, с. 33], які після закінчення школи направлялися на флот, де виконували роботи з обслуговування мінного пускового устаткування.

У другій половині XIX – на початку XX ст. до навчальних закладів морського відомства належали училища та школи, що готували для флоту швей, медиків, музикантів тощо. Пошивом одягу для матросів займалися адміралтейські швейні майстерні, де працювали випускниці Миколаївського училища для дочок нижчих чинів Чорноморського флоту. Флотських медиків готувала Фельдшерська школа, що діяла при Миколаївському морському шпиталі, а музиканти отримували освіту при портових оркестрах у Севастополі та Миколаєві.

Отже, в другій половині XIX – на початку XX століття морська освіта України і система підготовки спеціалістів для флоту пройшла складний шлях від повного занепаду до організації її на нових принципах роботи. Побудова нового броненосного флоту на Чорному морі дала можливість відновити діяльність морських училищ на Півдні України, а утворені у 70–80-х роках XIX ст. у Миколаєві та Севастополі морські навчальні заклади здійснювали підготовку кваліфікованих офіцерів і матросів з вихідців із України, що робило Чорноморський флот незалежним від спеціалістів з Балтики.

1. Барбашев Н.И. К истории мореходного образования в России. – М., 1959. – 217 с. 2. Высочайше утвержденное положение о школе Флотских юнкеров в Николаеве / ПСЗРИ. – СПб., 1853. – Т. XXVII. – Ч.1. – № 26170. – С. 271. 3. Именной указ, объявленный морскому министру. – О расформировании штурманской роты и 2-го Учебного экипажа в Николаеве и учреждении портовой ремесленной школы / ПСЗРИ. – СПб., 1865. – Собр. II. – Т. 37. – Ч. 1. – № 38401. – С. 543 – 544. 4. Императорский указ управляющему морским министерством № 5540: Морской сборник. – 1901. – № 9. – С. 12 – 16. 5. Крутіков В.В. З історії створення броненосного флоту на Чорному морі / Південна Україна у XVIII – XIX ст. – 1998. – Вип. 3. – С. 142 – 149. 6. Малярчук А.А. Верфь на Ингуле. – Л., 1989. – 408 с. 7. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генштаба. Херсонская губерния (Составитель А. Шмидт). – СПб.: Главное управление Генштаба, 1863. – Ч. II. – 874 с. 8. Огородников С. Из прошлого (Черноморские морские училища): Морской сборник. – 1900. – № 12. – С.87 – 105. 9. Отчет командира Черноморской гардемаринской роты контр-адмирала Юхарина за 1857 г.: Морской сборник. – 1858. – № 4. – С.251 – 264. 10. Положение об учебной артиллерийской команде Черноморского флота / ПСЗРИ. –

СПб., 1838 / *Собр. II. – Т. 36. – Ч. 2. – № 37282. – С. 189 – 190.* 11. *Положение об учебном минном отряде Черноморского флота: Морской сборник. – 1881. – № 3. – С. 6 – 10.* 12. *Положение о временной минной школе в Черноморском флоте: Морской сборник. – 1887. – № 11. – С. 26 – 40.* 13. *Положение о 2-м Учебном морском экипаже от 26 марта 1856 г. / ПСЗРИ. – СПб., 1857. – Собр. II. – Т. 31. – Ч. 1. – № 30301. – С. 149.* 14. *Положение о машинной школе Черноморского флота: Морской сборник. – 1898. – № 12. – С. 1 – 16.* 15. *Положение о морских юнкерских классах в Николаеве: Морской сборник. – 1872. – № 7. – С. 12 – 24.* 16. *Положение о ремесленной школе в Николаевском порту: Морской сборник. – 1862. – № 8. – С. 43 – 46.* 17. *Положение о специальных школах для нижних чинов Морского ведомства: Морской сборник. – 1875. – № 4. – С. 7 – 11.* 18. *Приказ управляющего Морским министерством от 12 июля 1861 г.: Морской сборник. – 1861. – № 8. – С. 46 – 48.* 19. *Циркуляр Инспекторского департамента Министерства морских сил № 1460 от 3 сентября 1855 г.: Морской сборник. – 1855. – С. CLXXXIV.* 20. *Шершов А.П. К истории военного кораблестроения. – М., 1952. – 368 с.* 21. *Штаты машинной школы Черноморского флота: Морской сборник. – 1904. – № 8. – С. 10 – 13.* 22. *Штаты учебного отряда Черноморского флота: Морской сборник. – 1901. – № 9. – С. 33.*

УДК 747.7

О.М. Бежук

Львівська національна академія ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького

УЧАСТЬ ЖІНОЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

© Бежук О.М., 2006

Розглядається участь українського жіноцтва в суспільному житті Східної Галичини та національно-визвольних змаганнях 1914–1919 рр.

The article deals with the participation of ukrainian womenhood in social life of Eastern Galichyna and national-liberative competitions 1914–1919 years.

Постановка та актуальність проблеми. Проблеми національно-визвольних рухів на сьогоднішній день викликають значний громадський та науковий інтерес. За роки державної незалежності з'явилося чимало цікавих робіт на цю тематику, проте роль жіночих організацій та участь жінок України у боротьбі за національні права залишаються поза увагою дослідників. Вливаючись до лав борців, жінки виявляли патріотизм та спроможність мислити державницькими ідеалами, а одночасно сподівалися вирішити проблеми статевої дискримінації, оскільки вважали, що здобуття національно-державних прав автоматично забезпечить їм рівність в усіх сферах функціонування суспільства. Цей феномен особливо яскраво проявився в українському національно-визвольному русі початку минулого століття, коли жіноцтво нарівні із чоловіками виборювало незалежність українських земель та право української нації бути рівною серед рівних в колі європейських народів.

Аналіз попередніх досліджень. Питання участі жіноцтва в національно-визвольній боротьбі українців у сучасній історіографії порушувалось надзвичайно рідко. Найбільш ґрунтовно вирішує це питання професор Марта Богачевська-Хом'як в фундаментальних розвідках “Дума України жіночого роду” та “Білим по білому”. Про Львівський рух жінок та їхні організації другої половини ХІХ – першого десятиліття ХХ століття пише дослідниця О. Маланчук-Рибак. До питання персоніфікації таких вагомих особистостей, як Олена Степанів, Ольга Басараб, Катерина Зарицька, зверталися в своїх наукових роботах М. Дядюк, А. Косс, Л. Онишко, Т. Чопик. Значно раніше участь жіноцтва в національно-визвольній боротьбі розглядалась в працях мемуарного характеру, їх авторками були безпосередні учасниці або свідки зазначених подій К. Малицька, С. Русова, О. Залізник, О. Степанів, Г. Дмитерко.